

Uticaj ekonomske krize na preduzetništvo u kulturi

UDK: 330.322.1:008(497.11) ; 338.124.4

Kočović Milica

Istitut za osiguranje i aktuarstvo, Beograd

mickocovic@gmail.com

Predmet analize ovog rada je uticaj makroekonomskog okruženja na nivo razvijenosti tržišta kulture u nekoj zemlji. U radu je data analiza uticaja ekonomske krize na pojedine segmente kulture u izabranim razvijenim zemljama sa akcentom na izvorima finansiranja. Takođe je analizirana složena situacija usled ispoljenih problema na tržištu kulture u Srbiji, kao i značaj preduzetništva u kulturi u pronalaženju dopunskih izvora finansiranja kulture.

1. Uvod

Stanje i perspektive tržišta kulture neophodno je sagledati u makroekonomskom okruženju u okviru koga ono funkcioniše. Nerazvijenost i stagnacija tržišta kulture u Srbiji posledica je dugogodišnje krize u našoj zemlji što je dodatno pojačano globalnom ekonomskom krizom. Savremena makroekonomska kretanja u Srbiji rezultat su višegodišnjeg delovanja loše vođene politike, ratova, sankcija, zakasnele tranzicije, problematične privatizacije. Kriza u kojoj se Srbija nalazi već dve decenije isprepletana negativnim uticajima globalne ekonomske krize, koja se prelila i na našu zemlju, razotkrila je sve unutrašnje ekonomske slabosti i dovela do opšte ekonomske nesigurnosti praćene socijalnim nezadovoljstvom.

Ovakva ekonomska situacija imala je drastične negativne posledice u oblasti kulture.

Stoga je predmet analize ovoga rada uticaj ekonomske krize na stanje u kulturi uopšte i na tržište kulture. Efekti tog uticaja biće analizirani pre svega sa aspekta problema izvora finansiranja na primeru odabranih razvijenih zemalja da bi se sagledale mogućnosti za razrešenje nepovoljne situacije u kojoj se nalazi kultura u Srbiji.

Stručna literatura obiluje teorijskim i empirijskim radovima posvećenim uticaju kulture i kulturnih vrednosti na ekonomski razvoj zemlje. Studije ekonomskih efekata kulture i umetnosti predstavljaju instrument planiranja kulturnog razvoja i stimulisanja javnog finansiranja aktivnosti kulturnih institucija. Među ključnim kulturnim faktorima koji determinišu ekonomske performanse izdvajaju se zaposlenost i prihodi samog sektora kulture, elementi kulturne baštine posmatrani u svojstvu realne imovine, kao i kulturni turizam. (Herrero et al., 2006). Myerscough (1998) je dokazao da direktni izdaci na sektor umetnosti i kulture podstiču potrošnju u drugim sektorima,

čime se doprinosi celokupnom ekonomskom i društvenom razvoju zemlje.

Sa druge strane, relativno su ređi naučni radovi koji se bave problematikom suprotnog, tj. uticaja ekonomskih kretanja na oblast kulture. Ukoliko je moguće dokazati da postoji povratna sprega kulture i ekonomije, razmatranja pozitivnih ekonomskih efekata kulturnog razvoja gube svrsishodnost u nepovoljnim ekonomskim uslovima. Aktuelna svetska ekonomska kriza je upravo intenzivirala istraživanja problematike kulture u makroekonomskom ambijentu. (Madden, 2009) Imajući u vidu globalnu aktuelnost teme perspektiva kulturnog razvoja u nepovoljnim ekonomskim uslovima, od interesa je ispitati da li je i u kojoj meri ekonomska kriza imala odraz u oblasti kulture i umetnosti, kako u odabranim razvijenim zemljama tako i u Srbiji.

2. Uticaj makro-ekonomskog ambijenta na tržište kulture

Kultura se u najširem smislu shvata kao skup tradicija, verovanja, vrednovanja i odgovarajućih obrazaca ponašanja kada se uzima kao skup obeležja jedne date, unapred određene grupe. Kada se radi o kulturi kao delatnosti, ona se uzima kao onaj skup ljudskih aktivnosti kojima se proizvode i reprodukuju znanja, umetničke vrednosti i verovanja (uključujući religijska) i vrednosna opredeljenja. To je najšire shvatanje kulture kao delatnosti koje, uz ostalo, obuhvata obrazovne, umetničke i religijske ustanove, kao i deo medija okrenut nauki, umetnosti i religiji (Madžar 2004. str 23).

Moguće je izdvojiti više područja delovanja ekonomske situacije na oblast kulture u jednoj zemlji. Budući da se direktan uticaj nepovoljnih ekonomskih kretanja prvenstveno reflektuje kroz smanjenje prihoda kulturnih institucija akcentat naše analize će biti pre svega na izvorima finansiranja kulture. Izvori prihoda kulturnih institucija vezuju se za sopstvenu zaradu, ali značajnim delom i za prilive koji potiču od državnih

organa i agencija, privrednog sektora, fizičkih lica i zadužbina i fondacija. Insistiranje na sopstvenim izvorima kulture uvodi termin tržište kulture, koji izaziva i pozitivne i negativne reakcije. Uvođenjem tržišta kulture pretila opasnost da se zanemare interesi umetnika, umetnosti, kulture, pred jednim jedinim ciljem da se ostvari novac. Takođe, veoma je teško vrednovati umetnička dela. Sa druge strane finansijska kriza je uticala na značajno smanjenje iznosa sredstava javnog finansiranja kulture ugrožavajući opstanak mnogih njenih segmenata. U takvoj situaciji ima mesta uvođenju tržišta kulture i preduzetništva u kulturi.

Logično polazište izučavanja uticaja ekonomske na kulturnu sferu jesu finansijski izvori kulturnih institucija. Razlike u načinu definisanja i razvrstavanja kategorija izdataka za kulturu značajno otežavaju sprovođenje njihove komparativne analize između zemalja. Većina prethodno sprovedenih istraživanja u okviru kojih je vršeno poređenje ovih izdataka na internacionalnom nivou pod pojmovima kulture i umetnosti podrazumeva: muzeje i galerije, pozorišta, vizuelne umetnosti, festivale, podršku promociji i kreaciji literature i podršku filmskoj produkciji. Primetno je da se iz objašnjenja finansiranja kulture uglavnom izostavljaju izdaci za biblioteke, arhive, kulturnu baštinu, profesionalno usavršavanje u oblasti umetnosti, kapitalne investicije (npr. izgradnja novog pozorišta) i indirektno finansiranje putem poreskih olakšica. (Galloway, 2000, str. 7-9) Koncept kulture koji je UNESCO definisao u svrhe međunarodne uporedivosti ekonomskih statistika obuhvata devet kategorija: kulturna baština, štampani materijali i literatura, muzika, pozorišna umetnost, audio mediji, audio-vizuelni mediji, društvene aktivnosti, sportovi/igre i okruženje/priroda. (Haydon, 2000.).

U većini zemalja Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) je već tokom '90-ih godina zabeležen silazni trend u pogledu javnog finansiranja kulture i umetnosti. Takav trend je posebno došao do izražaja u Sjedinjenim Američkim Državama, nasuprot Nemačkoj i Irskoj u kojima su izdaci za kulturne namene u istom periodu značajno povećani. Ipak, tumačenje podataka o nacionalnoj potrošnji u oblasti kulture je neraskidivo povezano sa širim društveno-ekonomskim i političkim uređenjem zemlje na koju se oni odnose. Na primer, činjenica da su u 2000. godini procenjeni javni rashodi za kulturu iznosili 85 dolara po stanovniku u Nemačkoj i svega 6 dolara po stanovniku u Sjedinjenim Američkim Državama objašnjava se različitim odnosom učesća privatnog i javnog sektora u ekonomijama dveju zemalja. (National Endowment for the Arts, 2000, str. 1)

Javni izvori finansiranja kulturnih institucija i dešavanja su u nepovoljnim ekonomskim uslovima ugroženi po dva osnova. Kao prvo, nadležna ministarstva za kulturu sve učestalije ograničavaju subvencije za kulturu. Kao drugo, niži, lokalni organi vlasti redukuju iznos sredstava namenjen finansiranju svoje kulturne politike, čime se dodatno opterećuju budžeti institucija za kulturu. U uslovima otežanog rešavanja egzistencijalnih pitanja značajnog dela populacije, argumenti u prilog javnog finansiranja oblasti kulture imaju veoma slabu potporu. Suočene sa aktuelnom ekonomskom krizom, većina evropskih zemalja se odlučuje na smanjenje izdvajanja sredstava iz državnog budžeta za kulturne svrhe.

Tokom 2010. godine, ovakva smanjenja su sprovedena, između ostalog, u Estoniji (smanjenje budžeta od 9% usledilo je nakon značajnog povećanja stope poreza na dodatu vrednost u 2009. godini, koje se dovodi u vezu sa padom stope posećivanja muzeja za oko 30%), Belgiji (4,4 miliona evra je «zamrznuto», uz trenutnu nemogućnost daljeg odobravanja subvencija), Nemačkoj (pojedine savezne države su smanjile svoje izdatke, prvenstveno za filmsku umetnost za oko 15%), Španiji i Portugaliji. (SICA Dutch Centre for International Cultural Activities, 2010, str. 1-2)

U Velikoj Britaniji se gotovo sve oblasti kulture i umetnosti suočavaju sa opasnošću finansijske neodrživosti. Interesantno je da su do sada sprovedena smanjivanja izdataka relativno više pogodila umetnost u odnosu na oblasti sporta i medija. Praktično, sve je više pristalica stanovišta prema kome bi celokupan sektor kulture u ovoj zemlji trebao biti prepušten isključivo tržišnom načinu finansiranja. (SICA Dutch Centre for International Cultural Activities, 2010, str. 4)

Različiti segmenti kulture nisu podjednako pogođeni ograničavanjem i redukovanjem finansijskih izdataka države. U Holandiji, na primer, tokom 2010. godine sprovedeno je smanjenje državnog budžeta za kulturu od 20% (oko 200 miliona evra). Pri tome, najveći deo ovog smanjenja odnosi se na žive umetnosti, dok je u oblastima kulturnog nasleđa i amaterskih umetnosti zadržan najveći deo prethodno pripadajućih sredstava iz javnih izvora.

Sa druge strane, Švedska se odlučila za nešto drugačiji pristup rešavanju problema smanjene mogućnosti finansiranja kulture, u poređenju sa većinom drugih evropskih zemalja. Naime, dok su manji gradovi redukovali sopstvena izdavanja za kulturu, na regionalnom, ali čak i na nivou većih gradova, je ostvareno povećanje budžeta za kulturu. Time je prepoznata in-

ovativna uloga kulture i kreativnih industrija, ali na uštrb tradicionalnih oblika umetnosti koji su prethodno preovlađivali. Slična tendencija je prisutna u Norveškoj, gde je državni budžet za kulturu upravo povećan tokom 2010. godine. Ipak, i dalje ostaje prisutan problem obezbeđenja subvencija koje potiču iz privrednog sektora. (SICA Dutch Centre for International Cultural Activities, 2010, str. 3)

Promene ponašanja korisnika kulturnih sadržaja, izazvane nepovoljnim ekonomskim ambijentom, mogu imati značajne negativne posledice na finansijski položaj i mogućnosti razvoja kulturnih institucija. Istraživanja pokazuju da su tokom 2008. godine kulturne institucije u Sjedinjenim Američkim Državama zabeležile pad prihoda po osnovu članarina i prodatih ulaznica u iznosu od 5-30%. Ostali oblici prihoda, poput prihoda od izdavanja prostora i komercijalne prodaje su takođe smanjeni za 10-20%. Posebno značajan pad ostvarile su korporativne donacije i sponzorstva (20-50%), dok je smanjenje prihoda koji potiču iz javnih izvora iznosilo 10%, uz očekivanu tendenciju daljeg pada. (Helicon, 2009b, str. 4)

U uslovima smanjenog interesovanja publike, u posebno osetljivoj poziciji se nalaze one organizacije čije pokriće operativnih troškova zavisi od avansne prodaje ulaznica. Pri tome, smanjenje ukunih prihoda od prodaje kulturnih institucija je rezultatna kombinovanog delovanja smanjenja obima prodaje, ali i cena usluga. Ulaznice za kulturna dešavanja se u teškim ekonomskim uslovima smatraju luksuznim dobrom, zbog čega se javlja potreba za smanjenjem njihove cene. Pored toga, zaoštavaju se uslovi odobravanja kreditnih linija, dok se institucije koje su već korisnici kredita suočavaju sa problemom dovoljnosti novčanih tokova za redovno izmirenje preuzetih obaveza. Način za ublažavanje negativnog efekta smanjenja prosečnog iznosa donacija na finansijski položaj kulturnih institucija može biti privlačenje što većeg broja pojedinačnih donatora, posredstvom marketinških aktivnosti.

Zaposleni u oblasti kulture su posebno pogođeni kriznom ekonomskom situacijom. U cilju ostvarenja materijalnih ušteda, kulturne ustanove su prinuđene ne samo na zaustavljanje daljih zapošljavanja, već i smanjenje zarada, ukidanje, reorganizaciju i konsolidaciju postojećih radnih mesta. Pri tome, istraživanja pokazuju da je najveći broj radnika kulturnih institu-

cija koji bivaju otpušteni u uslovima recesije zaposlen na administrativnim, pa tek zatim na poslovima umetničke ili edukativne prirode. (Helicon, 2009a, str. 6)

Iz navedenih razloga preduzetništvo u kulturi sve više dobija na značaju budući da su mnogi segmenti kulture prepušteni sebi i da moraju naći načine samostalnog finansiranja radi opstanka. Preduzetnik u kulturi sam predlaže projekte, nosilac je inicijativa za realizaciju određenih ideja, bilo da su one profitne ili neprofitne, te da fandrežingom ostvari novac za realizaciju svog projekta, ali i honorar za samog sebe kao za autora i realizatora projekta. (Šešić M., Stajković B., Beograd 2007., str.116). Trebalo bi akcenat staviti na privatno izdavaštvo, muzičke ili video produkcijske kuće, web-site agencije, agencije za posredovanje u kulturi, zanatske radnje za popravku i restauraciju antikviteta, slika, korićenje starih i retkih knjiga. Takođe se mogu osnivati galerije, knjižare, agencije za obrazovne usluge kao što su studija baleta, glume, slikarstva i t.d.

3. Uticaj krize na stanje kulture u Srbiji

Shodno metodologiji Zavoda za statistiku Republike Srbije, pojam kulture objedinjuje bioskope, pozorišta, radio i televizijske stanice, arhive, biblioteke, muzeje, izdavačku delatnost, filharmonije i simfonijske orkestre i nepokretna registrovana kulturna dobra. U užem smislu, pod pojmom kulture se podrazumevaju stvaralačke, umetničke i zabavne delatnosti, delatnost biblioteka, arhiva, muzeja, galerija i zbirki.

Kada je reč o finansiranju kulture u Srbiji iz javnih izvora, Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije za 2010. godinu subvencije za kulturu su predviđene u iznosu od 378 366 hiljada dinara, što je približno 0,0485% ukupnih rashoda i izdataka koji se finansiraju iz budžetskih sredstava. Zakonom o budžetu Republike Srbije u 2011. godini namenjen je isti iznos sredstava za kulturne namene u apsolutnom smislu, ali je njegovo relativno učešće smanjeno na 0,0446%.

Na osnovu uporednog budžeta kulture Ministarstva za finansije RS može se uočiti veoma značajna tendencija pada subvencija u periodu 2006-2011. godine. Među specijalizovanim uslugama, najveći deo sredstava opredeljen je za stvaralaštvo, prvenstveno kinematografiju (35,8%), književnost (19,3%) i međunarodnu saradnju u stvaralaštvu (19,6%).

Tabela br.1 : Uporedni pregled budžeta kulture za period 2006-2011. godine (u 000 dinara)

Programska delatnost	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Specijalizovane usluge	1558069	880000	1236422	670421	985153	1181759
Subvencije	1621037	551000	945690	332236	385802	378366
Međunarodne članarine	-	-	-	-	23264	12000
Transferi	40000	300000	325201	240600	180000	200000
Dotacije	-	128000	162800	102800	150000	170000

Izvor: Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva RS (2011) „Informator o radu“, Beograd, str. 71.

Pored uloge centralne vlasti u finansiranju kulturnog razvoja, od posebnog interesa je ostvarenje uvida u ulogu lokalne samouprave. U skladu sa svojim političkim, zakonskim i finansijskim autoritetom da upravljaju kulturnim razvojem na svojim teritorijama, gradovi izdvajaju deo svog budžeta za finansiranje ustanova kulture u domenu zarada zaposlenih, investicionih ulaganja, tehničkog opremanja i održavanja, izdavanja sredstava za kulturne manifestacije i slično. Prema rezultatima analize kulturnih politika na reprezentativnom uzorku gradova Srbije, prosečno procentualno učešće izdataka za kulturu u ukupnom budžetu iznosilo je 8,07% u 2009. godini, dok je isto učešće u 2006. godini iznosilo oko 6,52%. U strukturi budžeta za kulturu posmatranih gradova dominantno učešće u 2009. godini imaju plate zaposlenih od oko 70%. (Zavod za proučavanje kulturnog razvitka RS, 2009, str. 17)

Posmatrano sa ekonomskog aspekta, stanje sektora kulture u nekoj zemlji opisuju, između ostalog, podaci o broju zaposlenih i visini njihovih zarada u tom sektoru. Njima se, uporedo sa podacima o javnim, a zatim privatnim izvorima finansiranja, sektor kulture pozicionira u analizi u odnosu na sektore nacionalne ekonomije. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, nivo neto zarade u kulturnim delatnostima u Srbiji karakteriše kontinuirani rast tokom prve decenije XXI veka. Posmatrano po pojedinim oblastima unutar kulture, relativno najveći nivo zarada ostvaruje se u izdavačkoj delatnosti. Najniži nivo i najizraženije oscilacije tokom vremena prisutne su u oblasti kinematografske i televizijske produkcije, snimanja zvučnih zapisa i izdavanja mizučkih zapisa.

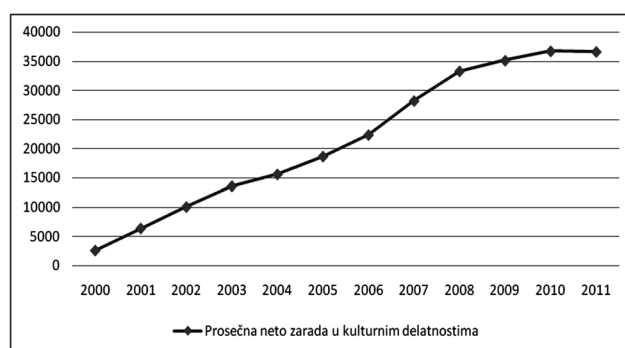
Tabela br. 2 : Prosečne neto zarade zaposlenih u izabranim oblastima u Srbiji u periodu 2000-2011. godine

Oblast Godina	Ukupno	Obrazovanje	Zdravstvena i socijalna zaštita	Kulturna delatnost (uže tumačenje)	Kulturna delatnost (šire tumačenje)
2000	2389	2328	2748	2632	2746
2001	5840	5665	6715	6410	6709
2002	9208	9341	10543	10081	10539
2003	11500	12574	13059	13632	13694
2004	14108	14826	15879	15624	16242
2005	17443	18550	18341	18691	18474
2006	21707	22583	22355	22382	22221
2007	27759	28781	30688	28211	27428
2008	32746	34451	34919	33308	33034
2009	31733	35666	36106	35140	31259
2010	34142	35867	36149	36738	33492
2011 ¹	36919	37386	37241	36648	34398

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

Prosečne godišnje zarade u kulturi u posmatranom periodu su relativno više od ukupnog proseka za sve oblasti koje podležu statističkom praćenju. Od ukupno devetnaest sektora delatnosti u našoj zemlji, delatnosti kulture se, prema podacima iz drugog kvartala 2011. godine, nalaze na jedanaestom mestu prema visini prosečne neto zarade zaposlenih, iza sektora zdravstvene i socijalne zaštite i obrazovanja. Ipak, uočljivo je da, počev od 2008. godine, prosečne neto zarade zaposlenih u oblasti kulture rastu po opadajućoj stopi, što se može smatrati potencijalnim indikatorom njihovog pada u predstojećem periodu.

Grafikon br.1 : Kretanje prosečne neto zarade u delatnostima kulture u Srbiji u periodu 2000-2011. godine

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

Ukupan broj zaposlenih u oblastima koje se, u širem smislu, mogu podvesti pod delatnost kulture, relativno je stabilan tokom perioda 2001-2010. godine. Kako je istovremeno ostvaren značajan pad ukupne zaposlenosti, učešće kulturne delatnosti u broju zaposlenih je po-

¹ Podaci za 2010. godinu se odnose na prosečnu neto zaradu tokom prvih šest meseci godine.

raslo sa 1,7% na početku, na 2,2% na kraju posmatranog perioda.

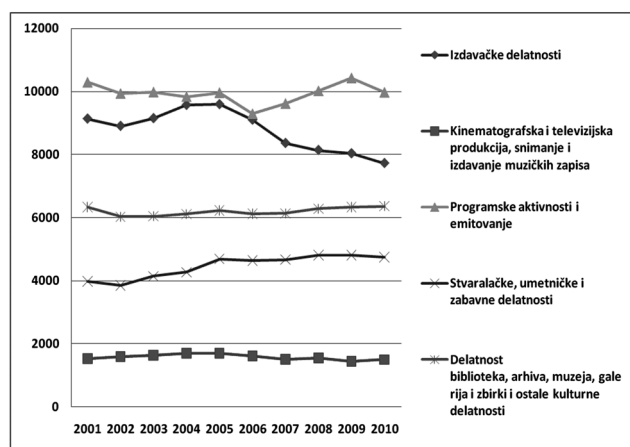
Tabela br.3 : Broj zaposlenih u pravnim licima i u delatnosti kulture u Srbiji u periodu 2001-2010. godine

Godina	Broj zaposlenih	Ukupan broj zaposlenih u pravnim licima u Srbiji	Broj zaposlenih u delatnosti kulture
2001		1752231	31298
2002		1676831	30325
2003		1611633	30959
2004		1580137	31497
2005		1546471	32191
2006		1471750	30792
2007		1432851	30300
2008		1428457	30811
2009		1396792	31060
2010		1354637	30310

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

Posmatrano po pojedinim oblastima delatnosti kulture, relativno najveći broj zaposlenih (oko 32% u proseku) odnosi se na programske aktivnosti i emitovanje. Značajan pad zaposlenosti beleži izdavačka delatnost, dok je u ostalim oblastima broj zaposlenih relativno stabilan, uz manje oscilacije u toku vremena.

Grafikon br. 2 Kretanje broja zaposlenih u pojedinim oblastima delatnosti kulture u periodu 2001-2010. godine

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

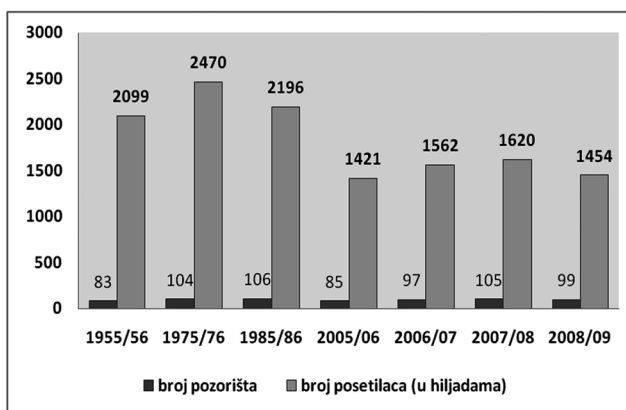
Na osnovu rezultata anketa o ličnoj potrošnji domaćinstava u Srbiji, prosečno učešće izdataka za kulturu i rekreaciju je relativno stabilno na nivou od oko 4,8% u periodu 2006-2010. godine.

Pouzdanе zaključke o uticaju makroekonomskih kretanja na razvoj kulture pruža analiza nivoa i trenda kretanja odgovarajućih indikatora, u smislu broja kul-

turnih institucija po pojedinim oblastima kulture, broja njihovih posetilaca i korisnika, broja organizovanih manifestacija u njima i slično. Ograničenje za sprovođenje sveobuhvatne empirijske analize kvantitativnih pokazatelja kulturnih ustanova u Srbiji predstavlja nedostatak podataka na godišnjoj osnovi u pojedinim oblastima. Usled specifičnih karakteristika, različita je periodika posmatranja i prikupljanja podataka iz različitih oblasti kulture. Naime, godišnjim statističkim izveštajima obuhvaćene su aktivnosti pozorišta, bioskopa i radio i TV stanica u Srbiji, kao i štampe i izdavačke delatnosti. Sa druge strane, podaci o bibliotekama, muzejima, umetničkim galerijama i arhivima se publikuju na trogodišnjoj osnovi (RZS, 2010, str. 416).

Takođe, pristuran je problem međusobne neuporedivosti podataka ne samo između pojedinih oblasti, već i između vremenskih perioda unutar jedne kulturne oblasti. Na primer, podaci o broju korisnika i čitalaca fonda biblioteka se do 1980. godine odnose na stvarni broj čitalaca, a od 1983. godine na broj poseta radi uzimanja bibliotečkog materijala. Time se značajno skraćuje vremenski period u okviru kog raspoloživi podaci mogu biti praćeni radi generisanja odgovarajućih zaključaka. (RZS, 2009, str. 405)

Grafikon br.3 : Kretanje broja pozorišta i broja njihovih posetilaca u Srbiji²

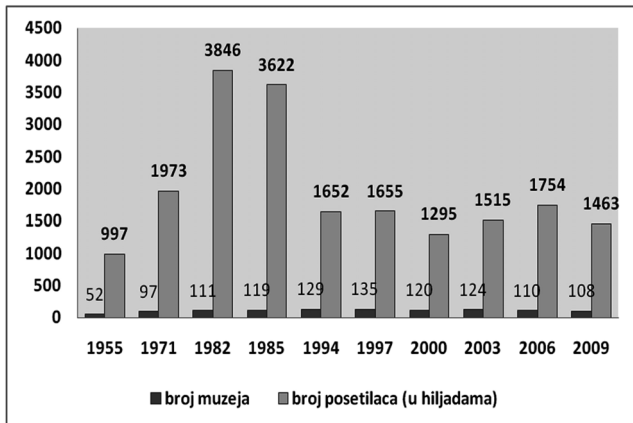
Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

Imajući u vidu navedene metodološke probleme, izabran je ograničeni broj indikatora u funkciji praćenja uticaja ekonomskih kretanja na razvoj kulture u Srbiji. Raspoloživi podaci pokazuju da je broj pozorišta u Srbiji relativno stabilan u toku vremena. Ipak, broj posetilaca u pozorištima je tokom prve decenije XXI

² Podacima su obuhvaćena profesionalna, amaterska i dečija pozorišta. Počev od pozorišne sezone 2005/06 izostaju podaci za Kosovo i Metohiju.

veka na značajno nižem nivou u poređenju sa sezona tokom '50-ih, '80-ih, a naročito '70-ih godina prošlog veka. Drastično smanjenja posećenost pozorišta je svakako jedan od indikatora izmenjenog kulturnog ambijenta u savremenoj etapi razvoja zemlje.

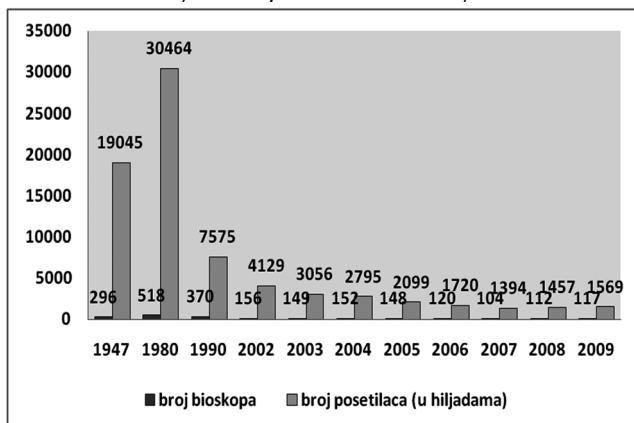
Grafikon br.4 : Kretanje broja muzeja i broja njihovih posetilaca u Srbiji³

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

Analiza kretanja vrednosti izabranih pokazatelja brojnosti i posećenosti muzeja u Srbiji u toku vremena upućuje na slične zaključke u pogledu aktuelnog stanja u kulturi. Naime, prema podacima iz 2009. godine, veoma je malo ostupanje u broju muzeja u poređenju sa 1982. godinom. Međutim, broj posetilaca tokom 2009. godine je više nego dvostruko manji u odnosu na početak '80-ih godina prošlog veka.

Grafikon br.5 : Kretanje broja bioskopa i broja njihovih posetilaca u Srbiji⁴

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

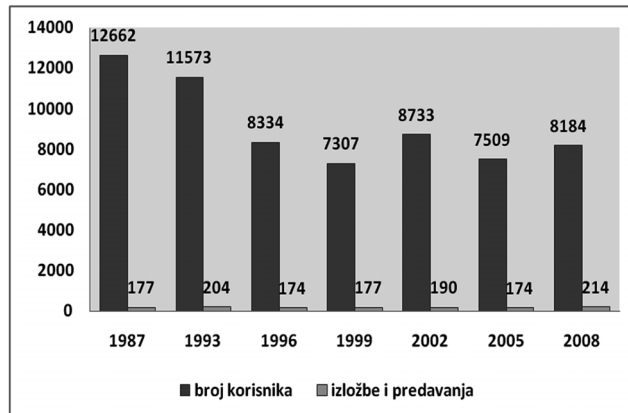
Zaključci su mnogo nepovoljniji ukoliko se posmatraju odgovarajući indikatori koji se odnose na delatnost bioskopa. Raspoloživi podaci ukazuju na kontinuirani

³ Počev od 2000. godine izostaju podaci za Kosovo i Metohiju.

⁴ Počev od 2008. godine, izostaju podaci za Kosovo i Metohiju.

trend pada broja bioskopa u Srbiji. Dok je 1980. godine postojalo 518 bioskopa u zemlji, 2009. godine je ovaj broj sveden na svega 117. Pri tome, pad broja posetilaca u istom vremenskom periodu je zabrinjavajući. Bioskope u Srbiji tokom 2009. godine posetilo je 1569 hiljada ljudi, što je oko devetnaest puta manje u poređenju sa referentnom 1980. godinom.

Grafikon br.6 : Kretanje broja korisnika, organizovanih izložbi i predavanja u arhivima

Izvor: Pripremljeno prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (<http://webrzs.stat.gov.rs>)

Kada je u pitanju korišćenje arhiva u Srbiji, podaci pokazuju da se obim sadržaja koji oni obezbeđuju povećava, uz manje oscilacije tokom vremena. Uprkos takvoj tendenciji, smanjuje se broj njihovih korisnika u poređenju sa krajem '80-ih i početkom '90-ih godina. Na primer, arhivi u našoj zemlji su brojali 12622 korisnika 1987. godine, a svega 8184 korisnika oko dve decenije kasnije, tj. 2008. godine.

Dugoročno upravljanje kulturnim razvojem društva predstavlja jedan od najsloženijih domena Vlade Srbije, koji zahteva uspostavljanje balansa, ne toliko između konkurencije, ciljeva i prioriteta kao u drugim oblastima javne praktične politike, koliko između konkurencije vizije o ulozi kulture u društvu. To znači da idejni koncepti savremenih kulturnih politika u Srbiji treba da se zasnivaju na uspostavljanju ravnoteže između kreativnosti, tržišne efikasnosti i efektivnosti i zadovoljenja socijalnih i kulturnih potreba društva. To takođe podrazumeva uspostavljanje balansa između zaštite i unapređenja kulturne baštine, podsticanja savremene umetničke produkcije i stvaranja uslova za razvoj dinamičnog i raznovrsnog kulturnog života na ukupnoj teritoriji države. Zato vođenje kulturne politike u Srbiji, kao i u svakoj savremenoj demokratskoj državi utemeljenoj na volji naroda, zahteva vizionarske sposobnosti, ali i znanje o strategijama i instrumentima sa kojima se vizije mogu konkretizovati i ostvariti u skladu sa potrebama

društva u celini, kao i posebnih društvenih grupa (Đukić, 2010, str 401-402).

Imajući u vidu da je u razvijenim evropskim zemljama usled negativnog uticaja globalne ekonomske krize sve više pristalica stanovišta prema kome bi celokupan sektor kulture trebao biti prepušten isključivo tržišnom načinu finansiranja, tim pre u Srbiji, koja je po makroekonomskim pokazateljima na znatno nižem nivou razvijenosti, trebalo bi tražiti alternativne izvore finansiranja javnom sistemu finansiranja kulture. Država bi trebalo da stimuliše preduzetništvo u kulturi povoljnim kreditima i poreskim olakšicama kako bi rasteretila budžetska izdvajanja za kulturu u onim segmentima, koji se mogu prepustiti preduzetnicima da na komercijalnoj osnovi pokrenu aktivnosti i obezbede sopstvenim sredstvima njihov razvoj. Misli se pre svega na muzičke i video-produkcijske kuće, keramičarski studio, agencije za organizaciju festivala, galerije, knjižare, studija baleta, glume i t.d. Postoje međutim segmenti kulture poput muzeja, pozorišta koji se ne mogu isključivo prepustiti tržištu. Ti segmenti su od značaja za naš nacionalni identitet i država im mora posvetiti više pažnje i naći način povećanja sredstava za njihovo finansiranje kako se ne bi ugrozio njihov opstanak. Kulturne ustanove kao i sami preduzetnici moraju preduzeti niz marketinških aktivnosti kako bi bili uspešni. Nosioci projekata moraju se potruditi da dopru do zainteresovanih kupaca svojih usluga kako bi imali tržišni uspeh.

4. Zaključak

Iako u nepovoljnim ekonomskim uslovima postoji veoma sužen prostor za finansiranje kulturnih institucija, moguće je identifikovati više mera kojima se ublažavaju problemi nedostatka finansijskih sredstava. U tom smislu, kao moguć predlozi posebno se izdvajaju: intenziviranje saradnje kulturnih institucija, podsticanje projekata zajedničkog marketinga i podele resursa, obezbeđenje povoljnijih uslova kreditnog finansiranja, smanjenje proceduralnih zahteva pri konkurisanju za dodelu materijalnih sredstava i ohrabrivanje ovih institucija za pronalaženje rešenja u saradnji sa neprofitnim organizacijama izvan oblasti kulture. Takođe, država mora stimulisati preduzetništvo u kulturi kako bi se rešio problem nedostatka budžetskih sredstava za finansiranje kulture.

Od posebnog značaja je proaktivan pristup samih institucija, kako u kratkom, tako i u dužem vremenskom horizontu. Pod njim se podrazumevaju višegodišnje projekcije budžeta i potencijalnih finansijskih scenarija, strateško odlučivanje o prioritetima pri korišćenju

ograničenih sredstava, ali i kontinuirano informisanje organa upravljanja, zaposlenih i svih stakeholdera organizacije o predstojećim izazovima i alternativama izbora. Konačno, treba imati u vidu da ekonomski trendovi nisu jedina determinanta savremenih dešavanja u kulturi. Pored promene obrasca finansiranja kulture iz javnih i privatnih izvora, globalno posmatrano, uočljive su demografske, tehnološke, ali i promene u pogledu načina korišćenja slobodnog vremena ljudi. Da bi opstale u uslovima delovanja svih navedenih faktora, i same kulturne institucije su prinuđene da menjaju i prilagođavaju način svog delovanja. (Helicon (2009b), str. 3).

LITERATURA

- [1] Đukić, V. (2010) „*Država i Kultura*“, Čigoja štampa, Beograd str. 401-402.
- [2] Einarsson, A. (2008) „The economic impact of public cultural expenditures on creative industries under increasing globalization“, *Bifröst Journal of Social Science*, No. 2, str. 27-46.)
- [3] Galloway S. (2000) „Public Spending on the Arts within the UK“, Centre for Cultural Policy Research, Glasgow (preuzeto 08.08.2011. sa: <http://www.britishtheatreguide.info/news/CCPR%20Arts%20Spending%20Briefing.pdf>)
- [4] Granato, J., Inglehart, R., Leblang, D. (1996) „The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses and some Empirical Tests“, *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No.3, str. 607-631.
- [5] Haydon, B. (2000) „Cultural Statistics within a Developed Statistics System (Australia and Canada)“, *World Culture Report*, Highlights, Part Five, UNESCO; Paris (preuzeto 02.09.2011. sa: http://www.unesco.org/culture/worldreport/html_eng/wcrb51.shtml)
- [6] Helicon (2009a) „Arts and Recession: „The Economic Recession’s Impact on Cultural Organizations in Washington State“, New York (preuzeto 08.08.2011. sa: <http://www.arts.wa.gov/projects/documents/Arts-And-Recession.pdf>)
- [7] Helicon (2009b) «The Economic Recession’s Impact on Cultural Organizations in the Puget Sound», New York, (preuzeto 07.09.2011. sa <http://www.heliconcollab.net/files/Puget-Sound-Arts-Environmental-Scan.2009-03-09.pdf>)
- [8] Herrero, L.C., Sanz, J.A., Devesa, M., Bedate, A., Barrio, M.J. (2006) „The Economic Impact of Cultural Events – a Case Study of Salamanca 2002, European Capital of Culture“, *European Urban and Regional Studies*, No.13(1), str. 41-57.

- [9] Madden, C., (2009) „Global Financial Crisis and Recession: Impact on the Arts“, *DžArt Report No.37*, International Association of Arts Councils and Culture Agencies (IFACCA), Sydney
- [10] Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva RS (2011) „Informator o radu“, Beograd
- [11] Myerscough (1988) *The Economic Importance of the Arts in Britain*, Policy Studies Institute, London
- [12] Madžar Lj. (2004), „Kultura kao činilac i ograničenje razvoja“, *Kultura i razvoj*, Institut društvenih nauka, Beograd.
- [13] National Endowment for the Arts (2000) „International Data on Government Spending on the Arts“, Note No.74, Research Division (preuzeto 08.08.2011. sa: <http://www.nea.gov/research/notes/74.pdf>)
- [14] OžConnor, J., (1998) „The Cultural Production Sector in Manchester“, *Research and strategy*, Manchester Institute for Popular Culture, Manchester
- [15] Republički zavod za statistiku RS (2009) „Statistički godišnjak Srbije 2009“, Beograd
- [16] Republički zavod za statistiku RS (2010) „Statistički godišnjak Srbije 2010“, Beograd
- [17] Schuster M.D. (1985) *Supporting the Arts: An International Comparative Study. Canada, Federal Republic of Germany, France, Italy, Great Britain, Netherlands, Sweden, United States*, National Endowment for the Arts, Massachusetts
- [18] Shaw, P., (2000), „Measuring the Impact of Culture?“, *Seminar Report, Arts Research Digest*, Issue 20, Arts Research Limited
- [19] SICA Dutsh Centre for International Cultural Activities (2010) «The economic crisis and the prospects for art and culture in Europe» (preuzeto 07.09.2011. sa: http://www.culturalpolicies.net/web/files/83/en/en_crisis_and_prospects_for_art_and_culture_in_europe_oct2010.pdf)
- [20] Šešić M., Stojković B. (2007) *Kultura menadžment animacija marketing*, Clio, Beograd, str. 247-265.
- [21] Zakon o budžetu Republike Srbije u 2011. godini, „Sl. glasnik RS“, broj 20/2011
- [22] Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije za 2010. godinu, „Sl. glasnik RS“, broj 91/2010
- [23] Zavod za proučavanje kulturnog razvitka RS (2009) „Kulturne politike gradova Srbije: Kulturni resursi gradova – uporedni prikaz“, Beograd
- [24] <http://webrzs.stat.gov.rs>
- [25] <http://www.imo.hr>